

ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗУМІННЯ КАТЕГОРІЙ «ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ» В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Відповідно до ст. 3 Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Отже, на конституційному рівні визначено, що пріоритетним напрямком у побудові правової, демократичної, соціальної держави є створення дієвого механізму захисту прав. Це обумовило підвищений науковий інтерес до питань захисту прав, насамперед, людини та інших учасників цивільних правовідносин.

Для розуміння сутності правового захисту розглянемо декілька основних позицій (підходів). Згрупувавши існуючі точки зору, можемо встановити, що правовий захист розуміють таким чином:

1) це видання норм права стосовно прав та обов'язків сторін, порядку здійснення та захисту прав; діяльність щодо здійснення прав; діяльність державних органів щодо попередження порушень, реалізації правових санкцій у випадку звернення осіб по захист права;

2) це здійснення права на перетворення правовідносин, яке можливе лише за допомогою спеціального державного органу (здійснення права на розлучення);

3) це система норм права, спрямованих на попередження правопорушень і усунення їх наслідків;

4) це сукупність заходів, які застосовуються у разі порушення права, створення інших перешкод у їх здійсненні;

5) це примусовий спосіб здійснення права, що застосовується компетентними органами або самою управненою особою з метою відновлення порушеного права.

Тепер проаналізуємо сильні та слабкі сторони кожного з підходів.

При першому підході правовий захист розглядається як вся система правових засобів, спрямованих на забезпечення та здійснення цивільних прав, а отже, дається надто широке тлумачення правового захисту. Наприклад, З.В. Ромовська зазначає, що, вчиняючи дозволені законом вольові акти, особа реалізує свої права, а не захищає їх. Захист права потрібен для припинення правових аномалій, відновлення нормальних правовідносин [1].

Не бездоганним є й другий підхід, адже не всі випадки правозастосовної діяльності державних органів з вирішення юридичних справ слід пов'язувати з поняттям захисту права [2]. Керуючись такими міркуваннями, зазначає З.В. Ромовська, можна було б віднести до правового захисту здійснення права на зміну прізвища, на виховання, однак такий порядок здійснення права пов'язаний з нормальним розвитком відносин

При третьому підході правовий захист ототожнюється з правовим інститутом, норми якого забезпечують реалізацію захисної функції [3], що не розкриває повністю його сутності. Якщо перевести ці положення у практичну площину, то виявляється, що право на захист — це право на систему юридичних норм. У такому випадку увага буде зосереджена лише на удосконаленні норм: буде вироблена досконала норма — буде і достатній захист.

Прихильники четвертого підходу змішують такі взаємопов'язані, але не тотожні категорії, як правовий захист і механізм правового захисту. Наприклад, у літературі зустрічається визначення механізму захисту прав як взяті в єдності систему правових засобів, за допомогою якої забезпечується відновлення порушених прав, захист інтересів, розв'язання правових спорів і усунення інших перешкод щодо реалізації прав [4].

При п'ятому підході створюється враження того, що примусове здійснення права є єдиним способом захисту. Багато ж прав у разі їх порушення взагалі не можуть бути примусово здійснені, а деякі припиняють своє існування (право власності у випадку знищення майна). Ототожнення захисту з примусовим виконанням обов'язку, тобто з формою правового спонукання, є неприйнятним і тому, що у цьому випадку проблема звужується до питання механізму примусу у праві [5].

З огляду на зазначене найбільш вдалою видається позиція З.В. Ромовської, котра визначає захист як застосування заходу державного примусу до особи, яка порушила чуже право або чужий інтерес. Якщо для реалізації такого заходу достатньо винесення рішення (про визнання права або юридично значущого факту, про припинення правовідносин), акт правосуддя та правовий захист збігаються за часом. Якщо ж відповідач примушується до певної поведінки, реалізація державного примусу пов'язана з виконанням рішення, без чого правового захисту бути не може [1]. Ці погляди знайшли підтримку і фахівців у галузі теорії права [6].

Разом із тим, досить часто у літературі не розрізняють такі поняття, як правовий захист і правова охорона, які є близькими, але різними за значеннями.

Слід зауважити, що ні законодавство, ні наука досі не виробили єдиного підходу до змісту правової охорони.

Одні вчені вважають, що правова охорона як більш широке поняття, містить у собі разом із заходами, що створюють належні умови для реалізації прав та забезпечують їх недоторканність, ще й правовий захист, тобто заходи, що застосовуються у разі порушення прав [7; 8].

Тим часом, деякі правознавці визначають охорону як сукупність засобів, спрямованих на попередження правопорушень, забезпечення реалізації закріплених прав у їх нормальному розвитку, а захист — як комплекс заходів, спрямованих на відновлення порушеного права [9].

Інші погляди щодо розмежування цих категорій [10] не отримали широкої підтримки.

У будь-якому разі більшість вчених доходить висновку, що про захист можна говорити лише у разі порушення прав або інтересів чи створення реальної (а не потенційної) загрози порушення.

Таким чином, погоджуючись з тим, що категорія правового захисту є багатогранною, на нашу думку, правовий захист у цивільному праві можна визначити як безпосереднє запобігання порушенню права чи інтересу у разі наявності реальної загрози такого порушення, припинення вже розпочатого порушення, відновлення порушених прав, усунення інших перешкод для здійснення прав і задоволення інтересів як результат застосування спрямованих на це цивільно-правових заходів самою уповноваженою особою або уповноваженим органом.

Список використаної літератури:

1. Ромовская З.В. Защита в советском семейном праве. — Л.: Вища школа, 1985. — 180 с.
2. Кожухарь А.Н. Право на судебную защиту в исковом производстве. — Кишинев: Штиинца, 1989. — 140 с.
3. Дзера І.О. Цивільно-правові засоби захисту права власності в Україні. — К.: Юрінком Інтер, 2001. — 255 с.
4. Стефанчук Р.О. Цивільне право України. — Київ : Прецедент, 2005. — 448 с.
5. Антонюк О.І. Право учасників цивільних правовідносин на самозахист : дис. ... канд. юрид. наук. — Х., 2004. — 212 с.
6. Скаун О.Ф. Теория государства и права. — Х.: Консум, 2000.
7. Богданова Е.Е. Договор купли-продажи. Защита прав и интересов сторон. — М.: Приор-издат, 2003.
8. Гражданское право : учебник. В 3 т. Т. 1 / под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. — [6-е изд., перераб. и доп.]. — М. : Проспект, 2005. 776 с.
9. Цивільне право в Україні : підручник. — 2е вид. / За ред. Р.Б. Шишки. — Ч. 1. — К. : Видавництво Лір-К, 2018. — 736 с.
10. Антонюк О.І. Співвідношення категорій «правовий захист» і «правова охорона» // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС ім. 10-річчя незалежності України. — 2003. — Вип. 2. — С. 24-35.